

Kontynuacja tradycyjnej drewnianej zabudowy mieszkaniowej na terenie Szczyrku w ujęciu współczesnym

dr inż. arch.
ELŻBIETA RDZAWSKA-AUGUSTIN
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
ORCID: 0000-0001-8829-6173

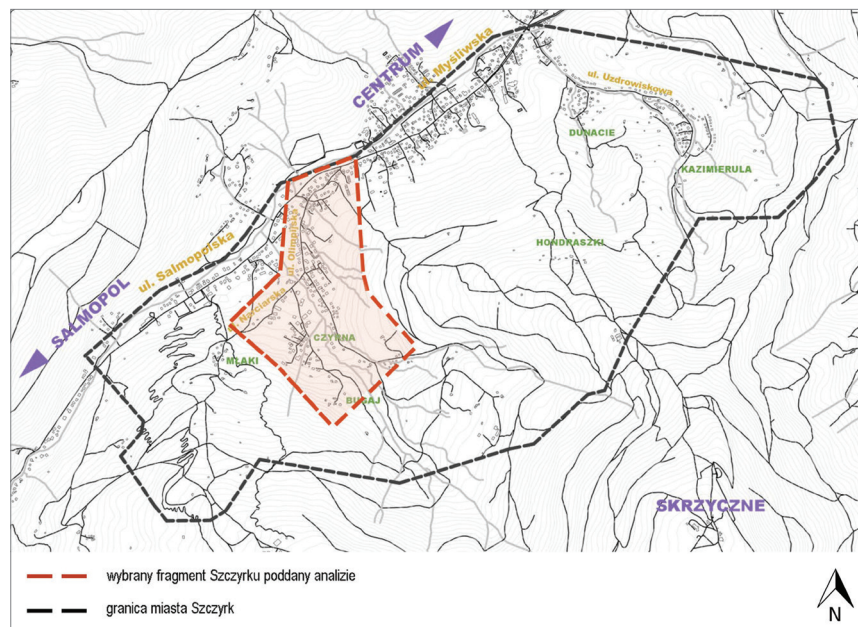
mgr inż. arch.
AGNIESZKA SZYMCHYK
Politechnika Śląska
absolwentka Wydziału Architektury
ORCID: 0009-0004-3886-9091

Niniejszy artykuł opisuje jedną z odpowiedzi na problem zachowania tożsamości regionalnej na terenach górskich – studium przypadku dotyczy zabudowy drewnianej Szczyrku.

Współczesna architektura mieszkaniowa powstająca na terenach górskich często nie wpisuje się w krajobraz, nie tylko brytą, ale i usytuowaniem na działce. Jest anachroniczna w stosunku do zabudowy historycznej – ze względu na brak wiedzy dotyczącej znajomości cech budownictwa regionalnego bądź celowe zignorowanie dziedzictwa kulturowego. Podejmowane są działania polegające na budowaniu w zgodzie z naturą i tradycją. Pod patronatem Narodowego Instytutu Dziedzictwa powstał projekt „Twój dom – dialog z tradycją” [1], który poświęcony jest architekturze regionalnej. Ukazała się publikacja pod redakcją pani Iwony Liżewskiej – Architektura regionalna. Rzeczywista potrzeba czy iluzja? O budowaniu zgodnie z tradycją i krajobrazem [2]. Wcześniej były podejmowane działania służące współczesnemu budownictwu w duchu tradycji regionalnej, inicjatorem tych działań była między

innymi pani profesor dr hab. inż. arch. Elżbieta Trocka-Leszczyńska z Wydziału Architektury Politechniki Wrocławskiej. W 2011 roku powstał Katalog projektów domów jednorodzinnych o cechach architektury regionalnej ziemi kłodzkiej. Dom ziemi kłodzkiej. W 2012 roku odbył się konkurs pt.: Nowe domy przystupowe. Inicjatorami tego konkursu było Stowarzyszenie Dom Kotodzieja oraz Stowarzyszenie Fahring Umgebendehaus w ramach projektu pt. „Architektura Regionalna Krainy Domów Przystupowych”.

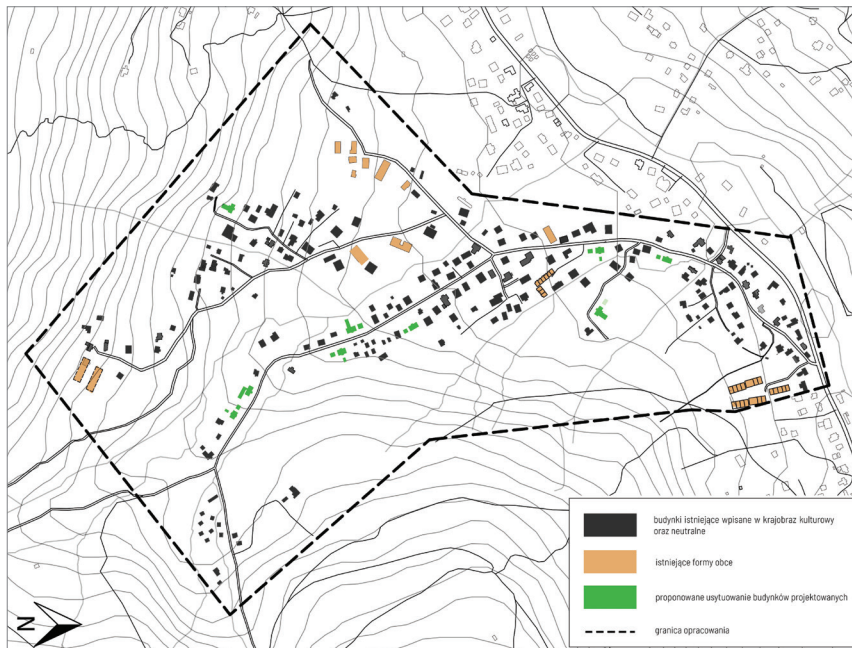
Celem konkursu było opracowanie współczesnego domu mieszkalnego o cechach architektury regionalnej Krainy Domów Przystupowych. Powstał katalog pokonkursowy z nagrodzonymi i wyróżnionymi projektami. Stowarzyszenie Dom Kotodzieja udostępnia projekty dla osób chcących wybudować nowy dom na terenie Krainy Domów Przystupowych. Oprócz projektów domów przystupowych Stowarzyszenie udostępnia dla gmin i sołectw na tym terenie projekty świetlic przystupowych.

Rys. 1. Mapa ogólna Szczyrku wraz z oznaczeniem wybranego obszaru badań – fragment Górny Szczyrk; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

Ewa Kubica, wieloletni pracownik Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, w latach 80. prowadziła badania nad architekturą drewnianą Beskidu Śląskiego. Pisze ona w przedmowie, że była to pierwsza praca dotycząca pozostałości historycznego budownictwa wiejskiego w dolinie Żylicy. Opracowanie mogło ukazać się dopiero w 2018 roku – została wydana książka pod tytułem *W dolinie Żylicy*. Ze studiów nad architekturą drewnianą Beskidu Śląskiego [3]. Publikacja stanowi doskonałą bazę do wyznaczenia cech charakterystycznych dla drewnianego budownictwa Beskidu Śląskiego. Cytując za autorką książki: „Ponadto konieczne są studia nad rozwiązaniami nowymi, będącymi w zgodzie z historią i krajobrazem badanego terenu. (...) Konieczne jest zwłaszcza podjęcie prób zahamowania dewastacji krajobrazu pięknej doliny Żylicy, co będzie zadaniem najtrudniejszym i obawiam się, że niemożliwym” [3].

Dyplomantka (pod kierunkiem promotora) w pracy magisterskiej podjęta się zadania polegającego na porównaniu materiału badawczego z lat 80. ze stanem aktualnym. Na podstawie własnych obserwacji zostały sformułowane wnioski i wytyczne projektowe oraz zaproponowano kilka przykładowych rozwiązań współczesnej chaty z doliny Żylicy.

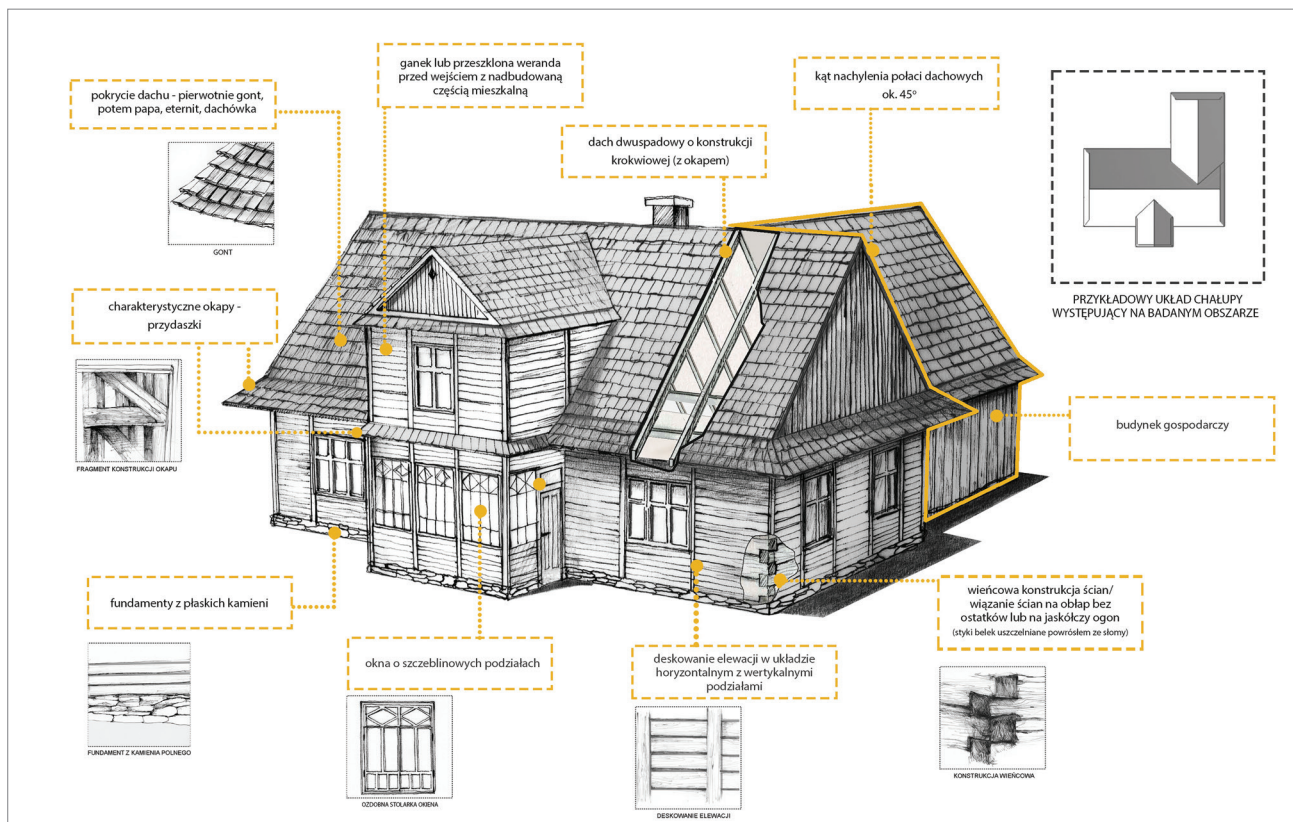
Rys. 2. Mapa szczegółowa terenu opracowania – fragment Górnego Szczyrku; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

Studium przypadku

Przedmiot i zakres opracowania

W ramach opracowania została wykonana autorska analiza typologiczna aktualizująca materiał badawczy zebrany w latach 1983–85 podczas praktyk studenckich realizowanych wg programu Ewy Kubicy [3]. Analizie podlegały obiekty zlokalizowane jedynie w części miasta Szczyrk Górny. Rysunek 1.

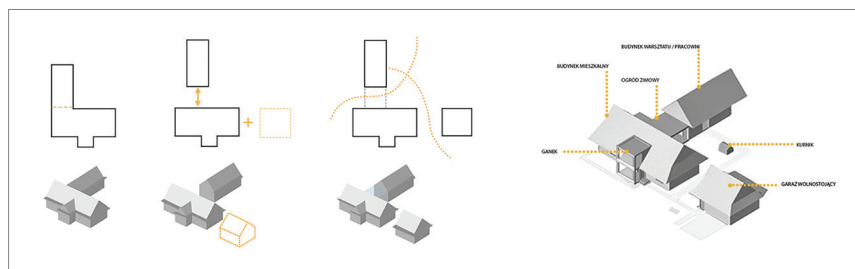
ukazuje zakres obejmujący fragment po prawej stronie rzeki Żylicy: ulice: Olimpijską, Ondraszka, Narciarską – przysiółek Bugaj oraz ul. Góralską. Zdefiniowany obszar opracowania został poddany inwentaryzacji fotograficznej, na podstawie której stworzono mapę weryfikującą stan techniczny oraz wartość historyczną i krajobrazową istniejących obiektów mieszkalnych (rys. 2).

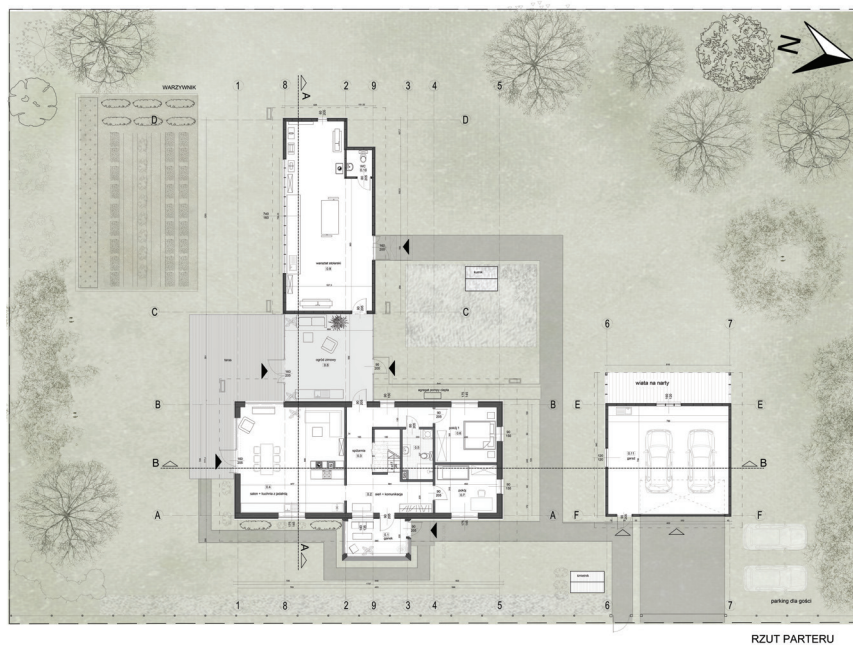
Rys. 3. Rysunek przedstawiający najbardziej charakterystyczne cechy historycznej drewnianej chaty z doliny Żylicy; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

L.p.	NR BUDYNKU NOWY (STARY)	SCHEMAT FRONTU	SCHEMAT ŚCIANA SZCZYTOWA	SCHEMAT DACH	IŁOŚĆ KONDYGNACJI	GANEK	BUDYNEK GOSPODARCZY	MATERIAŁ	USYTUOWANIE WZGLĘDEM DRÓGI	AKTUALNY STAN ZACHOWANIA
5	14 (693)				2,5	TAK	NIE	DREWNO/ DACH: BLACHA/PAP A	KALENICOWE	WYMAGAJĄCY INTERWENCJI
6	15				2,5	TAK	TAK (MAŁY)	DREWNO ELEWACJA: TYNK/ DACH:BLACH ODACHÓWKA	KALENICOWE	PO MODERNIZACJI (ZMIANA WYGLĄDU ELEWACJI/ LIKWIDACJA PRZYDASZKÓW/ DODANE LUKARNY/TYNK)
7	20 (97)				1,5	TAK	TAK	DREWNO/ DACH: ETERNIT/PAP A	KALENICOWE	ŚREDNI-WYMAGAJĄCY INTERWENCJI
8	24 (782)				1,5	TAK	TAK	DREWNO ELEWACJA: TYNK/ DACH:BLACH ODACHÓWKA	KALENICOWE	PO MODERNIZACJI – LIKWIDACJA PRZYDASZKÓW, OTYNKOWANIE ŚCIAN

Rys. 4. Fragment tabeli przedstawiającej typy istniejących domów drewnianych na badanym terenie; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

Rys. 5. Schemat kształtowania bryty chałupy współczesnej; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

Rys. 6. Rzut parteru projektowanej zagrody; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

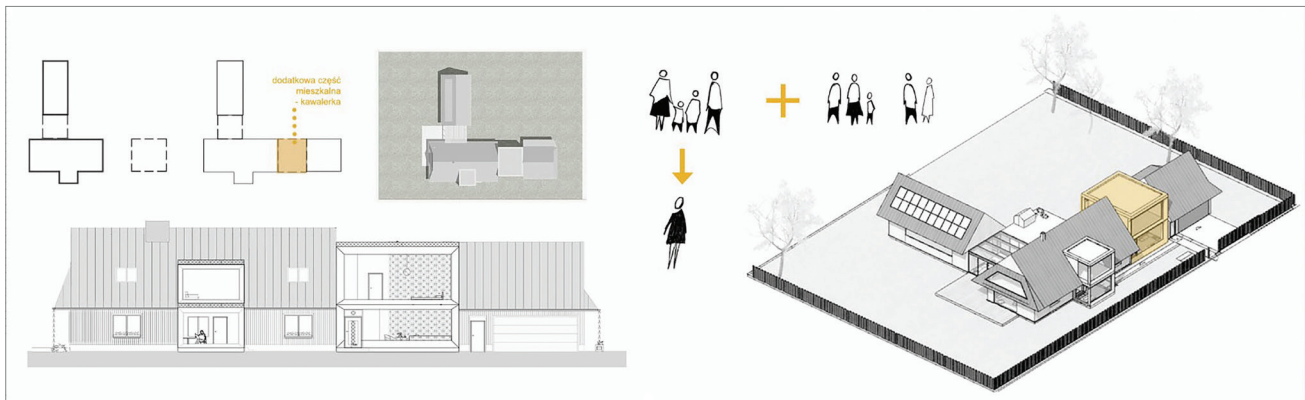
Cechy charakterystyczne tradycyjnej zabudowy Górnego Szczyrku

Ważnym czynnikiem kształtowania się osiedli była rzeźba terenu, dostęp do wody oraz następcznie i ochrona przed wiatrem. Budowano osiedla zwarte, usytuowane wzdłuż biegu Żylicy, oraz osiedla rozproszone w wyższych partiach gór. W przysiółkach w Szczyrku główny budynek sytuowano zazwyczaj ścianą kalenicową do drogi głównej. W wyższych partiach lokalizacja zagród względem dróg była bardziej luźna i związana z uwarunkowaniami środowiskowymi [4].

Pierwotnie zarówno pomieszczenia mieszkalne, jak i gospodarcze znajdowały się pod jednym dachem lub w postaci rozmaitych przybudówek dotaczonych do głównego budynku. Najczęściej spotykaną formą dachu był dach dwuspadowy o kącie nachylenia ok. 45 stopni z cofniętym szczytem. Istotny element bryty domu stanowił wysunięty okap, chroniący przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi, oraz charakterystyczne przydaszki. Integralną częścią zlokalizowaną od frontu chałupy był przeszklony ganek, z którego zwykle wchodziło się do wnętrza domu (rys. 3.). Z czasem w gospodarstwie zaczęły pojawiać się obiekty wolnostojące, głównie stodoły, wskutek czego zagrody zaczęły przekształcać się w dwubudynkowe. Opisane zjawisko wskazywało na wzrost zamożności mieszkańców, a w konsekwencji rozwój gospodarstwa [3].

Analiza stanu istniejącego

Konfrontując stan istniejący zabudowy drewnianej z dostępnymi informacjami źródłowymi, nasuwa się wniosek, iż wiele z budynków zinventaryzowanych w latach

Rys. 7. Propozycja rozbudowy projektowanej współczesnej chaupy; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

80. bezpowrotnie zniknęło z mapy Szczyrku. Zaobserwowano także stopniowe zanikanie struktury rozproszonej budynków oraz tendencję do powstawania obcych form urbanistycznych w postaci zwartej zabudowy szeregowej w wyższych partiach gór. Pośród zachowanych na badanym obszarze obiektów przeważnie występują zagrody dwubudynkowe w układzie zwartym. W ostatnich latach znaczną ilość domów poddawano niekontrolowanym remontom, które spowodowały zmiany geometrii brył, przez co utracono został autochtoniczny charakter obiektów. Między innymi zostały wyeliminowane okapy szczytowe występujące w tradycyjnej konstrukcji dachu typowych dla architektury tego regionu; zewnętrzna termomodernizacja ścian oraz nowe, nieproporcjonalne w skali i formie budynki towarzyszące. Proces ten jest coraz bardziej widoczny na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci i bezpośrednio przyczynia się do utraty tradycyjnych cech regionalnych, co w konsekwencji stanowi o dysharmonii przestrzennej i utracie autentyczności lokalnego dziedzictwa architektonicznego. Zaobserwowane charakterystyczne cechy budownictwa mieszkaniowego oraz ocena stanu istniejącego wybranych zachowanych domów zostały ujęte w tabeli, której fragment przedstawia rys. 4.

Główne zasady kształtowania nowej architektury w dolinie Żylicy

Rezultatem analizy stanu istniejącego było określenie wytycznych mających na celu zatrzymanie samowoli urbanistycznej oraz zdefiniowanie najważniejszych zasad kształtowania nowej architektury w Szczyrku, m.in.:

1. Usytuowanie budynku mieszkalnego na działce w nawiązaniu do istniejącej zabudowy oraz warunków naturalnych – kalenicowo do drogi / szczytem do drogi (w zależności od sąsiadujących budynków z uwzględnieniem budynków towarzyszących).
2. Rzut prostokątny – preferowany układ funkcjonalny nawiązujący do planów historycznych chatup (ganek – jako integralny element należący do części mieszkalnej, sień).

Rys. 8. Przekrój i elewacje projektowanej współczesnej zagrody; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

3. Współczesna konstrukcja drewniana (np. warstwowa/CLT, szkieletowa).
4. Elewacja drewniana (dopuszczalne pionowe i poziome podziały, ściany ażurowe lub tylko częściowo pokryte materiałem drewnianym).
5. Forma dachu budynku mieszkalnego – dwuspadowy z okapem i cofniętym szczytem z dopuszczalnymi przyczółkami, naczótkami, przydaszkami; stały kąt nachylenia dachu 43–47 stopni.

Rys. 9. Projektowany detal snycerski i propozycja jego zastosowania w elementach dekoracyjnych współczesnych chatup; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

Współczesna chatupa z doliny Żylicy

Propozycją twórczego przetransponowania sformułowanych założeń na grunt współczesnej architektury regionalnej jest koncepcja projektowa nowej chatupy. Spośród rozpoznanych na obszarze typów zagród został wybrany jeden, na którym bazuje powstała koncepcja modelowej zagrody funkcjonalnie odpowiadającej potrzebom współczesnego użytkownika. Schemat ukazujący genezę kształtowania bryły współczesnej chaty wraz z budynkami towarzyszącymi przedstawiony został na rys. 5. Zważywszy na otaczający układ przestrzenny, dom skierowany jest kalenicą do drogi oraz pokryty dachem dwuspadowym (z zachowaniem kąta nachylenia dachu 45 stopni) z okapem oraz typowymi dla regionu przydaszkami. Podobnie jak w historycznych zagrodach, do części mieszkalnej przynależy wspomniana zabudowa towarzysząca – w tym przypadku jest to warsztat stolarski zintegrowany z częścią mieszkalną za pomocą przeszklonego łącznika, który dodatkowo pełni funkcję ogrodu zimowego. Elementem dopełniającym układ jest wolnostojący garaż, który koresponduje z pozostałymi budynkami (rys. 6.).

Funkcja

Dom zaprojektowano dla rodziny czteroosobowej. Układ funkcjonalny inspirowany jest schematami typowych chatup historycznie występujących na terenie doliny Żylicy. Dawniej centralnym punktem we wnętrzu mieszkalnym był piec, wokół którego toczyło się życie rodzinne. W nowo projektowanej chatcie zamiast pieca występuje kominek, który poprzez usytuowanie w środkowej części strefy dziennej stanowi kontynuację założenia charakterystycznego dla izby

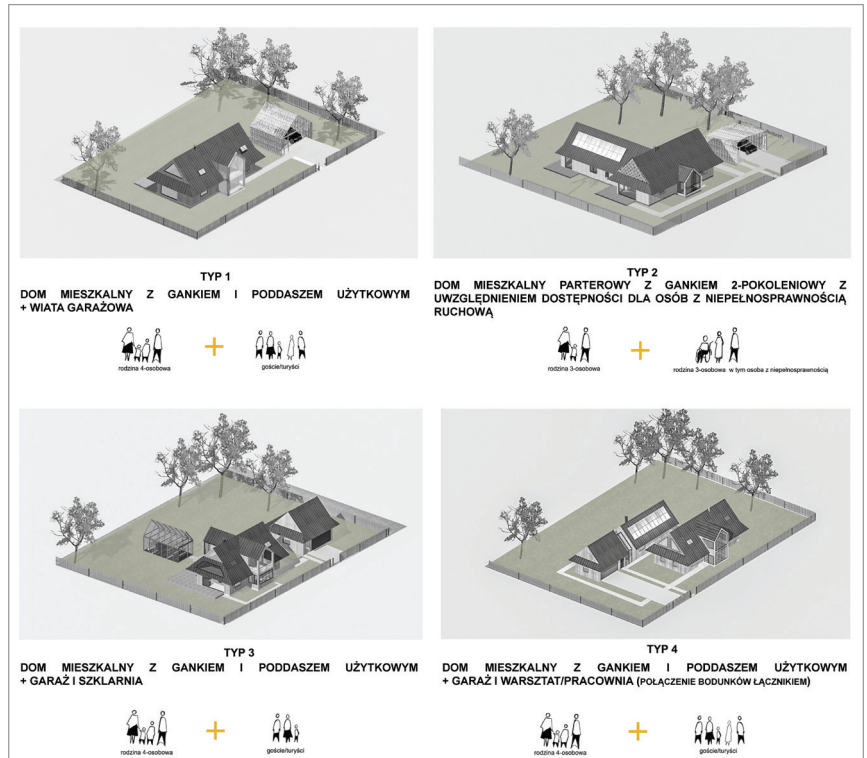
mieszkalnej. Funkcjonalnie obiekt podzielono na 3 główne strefy: dzienną, sieniową z komunikacją oraz sieniową z komunikacją oraz sieniową z komunikacją. Wejście do domu, tak jak w tradycyjnej chatcie, prowadzi z ganku poprzez sieniową do głównej izby – pomieszczenia dziennego złożonego z kuchni, salonu i jadalni usytuowanej od strony południowo-wschodniej. Przestrzeń ta, poprzez zastosowanie przeszklenia, otwarta jest na sieniową rekreacyjną: taras i ogród. Z sieniowej możliwe jest także przejście do przeszklonej części ogrodu zimowego, przez którą można dostać się dalej – do budynku stolarni, lub wyjść wprost do ogrodu. Na część nocną składają się: główna sypialnia rodziców i sypialnia dziecka. Użytkowe poddasze przewidziano dla gości – turystów przyjeżdżających do Szczyrku. W sytuacji powiększenia się rodziny turystycznej, przestrzeń ta może zostać również zaadaptowana na cele wynajmu dla gości (rys. 7.)

Konstrukcja i detal

W budynku mieszkalnym zastosowano konstrukcję ścian z naturalnego, litego drewna wykonaną z płyt warstwowych. Budynek warsztatu – podobnie jak dawne stodoły – zaprojektowano w konstrukcji

szkieletowej. Na elewacji nowej zabudowy zaproponowane zostało deskowanie pionowe, które w odróżnieniu od poziomych podziałów występujących na historycznych elewacjach nadaje obiektowi bardziej współczesnego charakteru. Planowana geometria ganku jest uproszczona – prostokątny kształt oraz charakterystyczne wcięcie ramy przeszklenia nadają całemu budynkowi wrażenia lekkości i stanowią o nowoczesności rozwiązania (rys. 8.). Warto nadmienić, że fasady historycznych chatup w Szczyrku wzbogacone były o subtelne detale dekoracyjne wykonane w drewnie. Były to m.in. ozdobnie zakończone ściany szczytowe, deskowania, obramienia okien szczytowych. Projektowany ganek zawiera ornament w postaci poziomej, dekoracyjnej listwy z rzeźbionym w drewnie motywem, którego źródła inspiracji należy szukać w formie góralskiej rozety. Proponowany wzór może być powielany i wykorzystywany do tworzenia drewnianych paneli ażurowych, deskowań ścian szczytowych, ozdobnych listew występujących na elewacji, dekoracji okien i drzwi. Motyw może także stanowić dodatkową dekorację jako wzór wytrawiany w szkle (rys. 9.).

Opracowanie zawiera ponadto alternatywne warianty rozwiązań projektowych. Przedstawione typy domów zaprojektowane zostały z uwzględnieniem różnych profili użytkowników, m.in. dom wielopokoleniowy z udogodnieniami dla osób z niepełnosprawnością ruchową. Proponowane układy

Rys. 10. Warianty nowo projektowanych chatup w zależności od profilu użytkownika; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

Rys. 11. Wizualizacja projektowanego założenia; źródło: autor opracowania A. Szymczyk

przestrzenne współczesnych gospodarstw formalnie i funkcjonalnie nawiązują do historycznych i wpisują się w krajobraz omawianego regionu (rys. 10).

Podsumowanie

Kontynuacja cech dawnego budownictwa we współczesnej formie ma szczególne znaczenie dla zachowania i kultywowania dorobku materialnego naszych przodków oraz podkreślenia walorów kompozycyjnych zarówno pod względem architektonicznym, jak i urbanistycznym. Współczesne chaty zaprojektowane w odniesieniu do archetypów regionalnych przyczyniłyby się do przywrócenia spójnego krajobrazu charakterystycznego niegdyś dla Szczyrku, dlatego niezwykle istotny jest aspekt edukacyjny polegający na rozpoznaniu rodzimych tradycji i rozpowszechnieniu wiedzy na temat dziedzictwa architektonicznego tego obszaru. Należy pamiętać o tym, że każde miejsce ma swoją odrębną historię i kulturę, dlatego tak ważne jest projektowanie w odniesieniu do kontekstu. Przestrzeganie tej zasady pozwoli uniknąć przenoszenia wzorców kulturowych z innych obszarów i tym samym umożliwi zachowanie tożsamości regionalnej. Ważne jest też podjęcie próby ratowania zachowanych chatup poprzez objęcie ich ochroną konserwatorską oraz określenie możliwości dostosowania istniejących obiektów do wymagań współczesnych poprzez zaproponowanie wariantów przekształceń bryty. Adaptacja do współczesnych potrzeb i pożądanych na danym obszarze funkcji jest czasami jedynym możliwym rozwiązaniem w celu ratowania zabytkowych obiektów. Należy mieć nadzieję, że niniejsza praca stanie się asumptem do poszerzenia zakresu badań oraz stworzenia zintegrowanego projektu ochrony rodzimej zabudowy drewnianej na

terenie całej miejscowości, a także opracowania katalogu wzorców architektonicznych dla nowych domów w formie gotowych projektów powstałych w oparciu o elementy tradycji lokalnej.

BIBLIOGRAFIA

- [1] <https://twojdomdialogtradycja.nid.pl/o-projekcie/> (dostęp: 23.11.2023).
- [2] Architektura regionalna. Rzeczywista potrzeba czy iluzja? O budowaniu zgodnie z tradycją i krajobrazem, publikacja pokonferencyjna pod red. Liżewska I., NID, Warszawa 2022.
- [3] Kubica E., W dolinie Żyłicy. Ze studiów nad architekturą drewnianą Beskidu Śląskiego, wydawnictwo Epigraf s.c. Gliwice 2018.
- [4] Ciotek G., Regionalizm w budownictwie wiejskim w Polsce, t. 1 i 2, Kraków 1984.

DOI: 10.5604/01.3001.0054.4273

PRAWIDŁOWY SPOSÓB CYTOWANIA
Rdzawska-Augustin Elżbieta, Szymczyk Agnieszka, 2024, Kontynuacja tradycyjnej, drewnianej zabudowy mieszkaniowej na terenie Szczyrku w ujęciu współczesnym, „Builder” 04 (321). DOI: 10.5604/01.3001.0054.4273

STRESZCZENIE:

Niniejszy artykuł opisuje jedną z odpowiedzi na problem zachowania tożsamości regionalnej na terenach górskich – studium przypadku dotyczy zabudowy drewnianej Szczyrku. W 2023 roku została obroniona na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej praca autorstwa pani mgr inż. arch. Agnieszki Szymczyk pt.: „Propozycja projektowa współczesnej, drewnianej chaty w oparciu o charakterystyczne cechy tradycyjnej zabudowy Górnego Szczyrku”. W niniejszym artykule autorki przedstawi w syntetycznej formie sposób, w jaki zostały przeprowadzone badania i analizy przedprojektowe oraz efekt końcowy w postaci przykładowych rozwiązań projektowych współczesnych drewnianych domów wpisujących się w dziedzictwo regionalne Szczyrku.

SŁOWA KLUCZOWE:

wiejska architektura regionalna, projektowanie w kontekście kulturowym, ochrona tradycyjnego budownictwa drewnianego

ABSTRACT:

CONTINUATION OF THE TRADITIONAL WOODEN HOUSING DEVELOPMENT IN SZCZYRK IN A CONTEMPORARY PERSPECTIVE. This article describes one of the answers to the problem of preserving regional identity in mountainous areas - the case study will concern the wooden buildings in Szczyrk. In 2023, the thesis by Ms. M.Sc. Eng. was defended at the Faculty of Architecture of the Silesian University of Technology. arch. Agnieszka Szymczyk titled: "Design proposal for a contemporary wooden cottage based on the characteristic features of the traditional buildings of Upper Szczyrk." In the form of a synthesis, the method of conducting in situ research, pre-design analyzes and the final effect in the form of exemplary solutions for contemporary wooden houses that are part of the regional heritage of Szczyrk will be presented.

KEYWORDS:

rural regional architecture, design in a cultural context, protection of traditional wooden construction